

אגעד אנק

על פרשת השבוע

פרשת בראשית תשפ"ב

© כל הזכויות שמורות למו"ל. אין לקרוא בזמן התפילה וקריאה.

בס"ד, בכל ענייני הגיליון ניתן לפנות לדוא"ל: g.agedank@gmail.com

"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותינו" (א, כו)

א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים - אל יבא, ומהם אומרים - יבא וכו', רב הנא רבה של ציפורין אמר, עד שמלאכי השרת מדיינין אלו עם אלו ומתעסקין אלו עם אלו, בראו הקב"ה, אמר להן, מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם (מד"ר ח, ה).

והנה, לעיל במדרש אמרו שם, בשעה שבא הקב"ה לברא את האדם הראשון, נמלך במלאכי השרת, ואמר להם, נעשה אדם, בצלמינו כדמותינו, ומדוע נמלך ה' במלאכי השרת? "ללמדך דרך ארץ ועונה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן" (רש"י) וכשנצטרף שני הדברים יחד יוקשה הדבר מאוד, הקב"ה שואל ונמלך במלאכי השרת - בשביל מידת ד"א שימלך הגדול בקטן, ולבסוף, עד שהספיקו המלאכים להכריע - "אמר להם הקב"ה מה אתם מדיינין כבר נעשה אדם", ומה זאת?

סיפר הגה"צ רבי בן ציון ברוק זצ"ל עובדא דהוי בדידיה, כשרצה ליסד ישיבה בעיר לוצק, היה זה קרוב לחג הפסח, ולא היה בידו שום אמצעים לסדר להם אכילה ושינה וכו', ואעפ"כ סיפר, שלחתי טלגרמה שיבואו הבחורים ללוצק, ובאו כחמש עשרה בחורים, וסמכתי ע"י שלאחר שיבואו כבר אדאג אצל הבעלי בתים להתרימם כנהוג, ואולם כשבאתי לפני הבע"ה התרעמו עלי וטענו נגדי, מדוע לא עשיתי אסיפה קודם שהבאתי את הבחורים, לדון עמהם אם לעשות כאן ישיבה או לא ועלה בדעתי רעיון נפלא כדי לפייסם,

ואמרתי להם כך: הנה אמרו במדרש שנתיעץ ה' עם המלאכים לפני שעשה את האדם, ועד שהמלאכים הספיקו לדון אמר להם ה' כבר נעשה אדם, ויש להבין ממ"נ, אם נמלך הקב"ה למה בינתיים ברא את האדם בלא תשובתם. אלא שכך אמר להם הקב"ה, על מי אתם דנים אם לברא או לא, על האדם! וכי יודעים אתם טיבו של האדם - מהו כדי שתדונו עליו? והרי עוד לא נברא! הנה הוא לפניכם עכשיו תוכלו לדון אם היה כדאי... ואח"כ באמת הראה להם הקב"ה שיש בו חכמה יותר מהם, שידע לקרא שמות וכו'. כמו"כ, סיים, בנידון דידן, עד שאבא ואדון עמכם אם לפתוח ישיבה או לא, הנה לפניכם צורת בני תורה, כעת תוכלו לראות במעלתם ולדון, ובודאי תראו שכדאי היה הדבר!

"נעשה אדם" (א, כו)

"מפני מה נברא האדם אחרון למעשה בראשית? - זכה, אומרים לו אתה קדמת לכל, לא זכה, אומרים לו יתוש קדמך" (גור אריה יב, ב). מספר רבי שלום מאיר וולך שליט"א בספרו "נעם שיח" על הגדה של פסח: רבי יצחק מוורקא זצ"ל באר זאת במשל נאה. ישנם שני סוגי בעלי עגלה: האחד, הקב"ה חפץ להזמין לו את פרנסתו ושולח לו סוס ועגלה, ואלו השני - הקב"ה הזן את העולם כולו, חפץ לפרנס את הסוס ושולח לו בעל עגלה שידאג לכל מחסורו...

שני העגלונים מתפרנסים באופן דומה, אולם מה רב ההבדל ביניהם! בעוד האחד - הסוס עמל עבדו, השני - עמל כל חייו למען הסוס... וכך אומר המדרש: מפני מה נברא האדם אחרון למעשה בראשית? שאם לא זכה אומרים לו יתוש קדמך, נבראת כדי לפרנס את היתושים מדמך...

(לאור הנר)

ויאמר אלקים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים: ויברא אלקים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למיניהם ואת כל עוף כנף למיניהו וירא אלקים כי טוב: (א, כ- כא)

אחרי בריאת המאורות המסוגלים להאיר לארץ ולצאצאיה באור גשמי, ברא הקב"ה נפש כל חי. יש סדר נפלא והתאמה מיוחדת בבריאת נפשות רבות וחסרונן ובקיצור נמרץ נאמר בזה: כי ערך הברואים הולך וגדול מדגים לאדם (הראשון והאחרון לברואים) הדגים צרכיהם מועטים מאד וחז"ל אמרו אין נותנים מזונות לדגים ביו"ט ופירש"י שדגים אפשר להם בלא מזונות שהם אוכלים שרשי עשבים וקרקע, וגדול אוכל את הקטן, כמו"כ אין לאם צורך במלבושים ודירות. למעלה מהם: העופות החיות והבהמות אשר שרשי עשבים וקרקע לא ינעמו לחיכם ויש מהם שאינם אוכלים עשבים ואפילו פירות, וקיבתם דורשת מאכלי בשר כן זקוקים הרבה מהם לדירות (קנים מאורות ורפתים) ולבגדים נוצות ועורות. למעלה מכל הברואים הוא האדם שהוא אוכל את הטוב והמובחר שבריק השדה פירות האדמה והעץ, וגם בשר ומכל דבר הוא מרים את חלבו, וגם החלב הזה צריך תיקון באש ובמים ובתבלין עד שהוא ערב לחכו, כן הוא זקוק להכין לו מלבושים מעורות או מצמחי האדמה. האדם איננו מוצא קורת רוח משיבה בחגוי הסלע או במערות והוא בונה לו בתים וארמונות.

עליה שניה מדגים לאדם אנו מוצאים בענייני סדר ומשטר וחיי החברה: הדגים עומדים במדרגה הנמוכה ביותר בעניינים אלה, כי אין ביניהם שום סדר וחיים חברתיים, כל דג הוא עולם בפני עצמו, וכולע את חברו חיים, אפילו מין את מינו. משא"כ בעופות חיות ובהמות שרובם אוכלים עשבים ואפילו החיות והעופות הטורפים אינם טורפים את מינם ומעולם לא שמענו ארי גדול טורף ואוכל ארי קטן ממנו, כן מתחברים הרבה מהם, בפרט העופות למטרת הגירה לארצות החמות או למטרת טרף משותף, ויש החיים "חיי משפחה" איש ואשתו היונים וכדומה. והאדם עומד על המדרגה הגבוהה ביותר בין בחיי החברה ובין בסדר ובמשטר.

לעומת זאת אנו רואים ירידה בברואים מדגים לאדם ואף ששניהם הדגים והאדם נתברכו מפי העליון בפרו ורבו זכו הדגים לפריה ורביה היותר גדולה שבעולם, ומטילים הם ביצים לאלפים ולרבות ומהם יוצאים "רמש ואין מספר" תהלים ק"ד, ובפדר"א איתא שהדגה שבלעה את יונה היתה מעוברת שס"ה אלפי רבבות דגים קטנים. למטה מהם העופות, שאף שגם הם פרים ורבים מאוד אבל לא כדגים, ותרנגולות, למשל, מטלת רק ביצה אחת ליום. למטה מהעופות: הבהמות והחיות, המולידות פעם או פעמיים (בהמה דקה) בשנה. ולמטה מכולם האדם, שאין האשה מתעברת ע"פ רוב בימי הנקה (כ"ד חדשים), כן אין האשה ראויה ללדת בילדותה ובזקנותה.

ואחרי ההתבוננות אפשר למצוא קשר והתאמה בין ב' העליות מדגים לאדם שהזכרנו ובין לבין ה"עליה" לענין פריה ורביה: הדגים שאינם זקוקים למזונות יתרים, אין להם צורך בחיי החברה ובסדר ובמשטר, - אדרבה פרנסתם מיוסדת על האי סדר ואי-משפט (הגדול בולע את הקטן). ומפני שלא רק אחרים עושים בהם שמות אך הם מכלים את עצמם ברך אותם ה' בפריה ורביה הגדולה ביותר להשלים את חסרונם ולא יכלה מין הדגים מן העולם. והאדם שצרכיו מרובים ועדינים מכל החי אשר על פני האדמה, ונקנים ברוב עמל ויגיעה רבה מצד הרבה אנשים, הרי הוא זקוק לחיי משפחה ואפילו לחיי חברה סדר ומשטר כדי להכין ברוב עם את צרכיו המרובים, זה זורע וקוצר, זה טוחן ואופה, זה תופר נעלים וזה בגדים, זה בונה בתים וזה עושה רהיטים. ומכיון שסדר ומשטר דין ומשפט שורים בחברת האדם ואין נוגע לרעה במין האדם (כי אם תקום איזו חיה על אדם א' יקומו כל בני האדם לבערה מן הארץ, ואם יקום איש על רעהו להרגו נפש יש דין ומשפט בעולם לנקום את דמו) הרי קיום מין האדם בטוח אפילו בפריה ורביה קטנה מאד, והעופות החיות והבהמות שצרכיהם מרובים מצרכי הדגים ומועטים מצרכי האדם הרי גם הסדר והמשטר וחיי המשפחה והחברה מצד אחד והפריה ורביה מצד שני נמצאים אצלם במדרגה ממוצעת.

(אזניים לתורה)

יורד מלמעלה, ולא היו צריכים להתרטב בהליכה בדרכים. כמעשה דרבי חנינא בן דוסא.

טעם שלישי שיהיה הגבוה שותה כנמוך. שלולא ירידת גשמים מלמעלה, לא היו יכולים לזרוע בהרים הגבוהים. והטעם הרביעי והוא העיקר, שיהיו הכל תולים עיניהם מלמעלה. וכתב המפרש שאילו היו מוציאים מי תהום מלמטה, היה האדם אומר כפרעה 'לי יאורי ואני עשיתיני', אך עתה שצריך רחמי שמים בכל יום ויום שירדו גשמים, כך יוכל האדם להיות עיניו תלויים למרום לצפות לרחמי ה'. וכ"כ באיוב פ"ה מ"י, 'הנתן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני חוצות. לשום שפלים למרום וקדרים שגבו ישע: מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תשיה: כלומר שלא יבואו בעלי זרוע לגנוב המים, ויצטרכו השפלים להרים עיניהם למרום, לכן נותן מטר ושולח מים מלמעלה על פני חוצות. מכין לארץ מטר כדי להשפיל רשעים עד ארץ, ולהצמיח הרים חציר וראיתי בספרו של

הגה"מ רבי אברהם אשכנזי ידירו על הג"מ רבי חיים פלאג'י, מחכמי איזמיר, בעמח"ס 'נאה להודות' של תהלים, [וספר נחמד למעלה על ירושלמי] שכל הנ"ל אנו אומרים בכל יום בתפילה בפרק הללויה, כי גדול אדונו ורב כח, מעודד ענוים ה', מחזק את החלשים ושומר עליהם מפני בעלי זרוע, משפיל רשעים עד ארץ, ועל זה עלינו לזמר לאלקינו בכינור שהגשמים באים מלמעלה ולא מלמטה, ואיך הוא דרך ירידת הגשמים, ע"י המכסה שמים בעבים המכין לארץ מטר, וע"י 'מצמיח הרים חציר', גם הרים הגבוהים יכולים לשתות, ומשם יש מזון לבהמה, חיה ועוף, 'נותן לבהמה לחמה, לבני עורב אשר יקראו', שאילו היו המים באים מלמטה רק במישור ובשפלה, לא היה די לחיות ולבהמות, לכן הצמיח הרים חציר ע"י שהגשמים באים מלמעלה. וכך אין הרשע יכול לגנוב לעצמו המים.

הארכנו בכל זה עתה בהתקרב ימי הגשמים, אל יטעה האדם לחשוב על הגשמים כאילו הם באים באופן בלתי נח ומיזב, ובעבורם עלינו להתעטף במעילים ולכסות הכובע בניילון בלתי נח ומיזב, ובעבורם עלינו האלקים עשה את האדם ישר, ואילו לא חטאנו, לא היה סיבה שירדו הגשמים מלמטה, ואז לא היינו צריכים ככל זה. אלא שהמה בקשו חשבונות רבים, אכלנו מעץ הדעת, ממילא נעשו בעלי זרוע ושאר הסיבות. לכן היפך הקב"ה תכניתו והגשמים באים מלמעלה.

לא ירדו גשמים מלמעלה עד דור המבול

עוד יש מפרשים במדרש שעד ימי המבול לא היו הגשמים יורדים מלמעלה! ובה מיושב קושיית הרמב"ן על סימן הקשת שנתן הקב"ה כשמירת השבועה שלא יבא עוד מבול. והרי לכאן הקשת הוא דבר קבוע שבא ביום הגשם והשמש. אלא שבאמת לא היה סדר הבריאה שהגשמים ירדו מלמעלה, וממילא לא היה מצוי הגשם כלל. אלא שבאו בני דור המבול והם גרמו ע"י גניבותיהם שיריד הקב"ה גשם מלמעלה. ועתה נתיישבו סדר הפסוקים, בתחילה אומר 'ואדם אין לעבוד את האדמה', כיון שעדיין לא היה אדם שאכל מעץ הדעת שיגרום שהמטר ירד משמים, לכן לא המטיר ה' אלקים גשמים מלמעלה. ומעתה באים הגשמים להנאתך ולטובתך. לברכה ולחיים.

(הגרמ"י רייזמן)

לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת (ב, כג).

לכאורה קשה דאף אם לא היה נלקחה מאיש, רק היו נבראים שנים כמו בהמות וחיות, כשהוא נקרא איש היא ראויה להקרא אשה, כמו פר פרה חמור חמורה. ונראה דעיקר נתינת הטעם במה שאמר כי מאיש לוקחה הוא שלא נאמר כיון שהוא יקרא אדם ראוי לקרות לאשה אדמה כמו פר פרה, לזה נתן טעם כי מאיש לוקחה, דבשלמא אם נבראה גם מאדמה כמו האדם היתה נקראת בשם אדמה כמו פר פרה, אבל אחר שהיא לא נבראת מהאדמה בשוה עמו, לכן הוא ראוי לקרותו בשם אדם כי הוא נברא מן האדמה, אבל היא נלקחה מהאיש ראוי לקרותה בשם אשה:

(נחלת יעקב)

ויאמר ה' אלקים אל הנחש כי עשית זאת ארוך אתה וגו' ועפר תאכל כל ימי חיך (ג, יד)

איתא במדרש (ב"ר כ, י) אמר ר' לוי לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונין נחש שנאמר ישעיה (סה, כה) זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן ונחש עפר לחמו לא ירעו ולא ישחיתו וגו'.

ובכתב יד המיוחס לר' משה מגיד - מתלמידי הגר"א כתב על פי מה שמבואר במשנה בברכות (פ"א משנה ה) מזכירין יציאת מצרים בלילות, דדרש בן זומא ימי חיך הימים, כל ימי חיך הלילות, וחכמים אומרים ימי חיך העולם הזה, כל ימי חיך להביא לימות המשיח. וכאן גם כן כתוב ועפר תאכל כל ימי חיך אם כן לשיטת חכמים מרומז כאן דאין מתרפא גם לימות המשיח

ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלקים כי טוב: (א, יב)

"ל במשאחז"ל כשחטא אדה"ר פקד הקב"ה גם על עוון הארץ ונתקללה היינו משום שחטאו של אדה"ר נולד על שהוסיף ואסר הנגיעה באילן, ואמנם באמת בכל האסור באכילה יש לאסור הנגיעה מדרבנן כמו חמץ בפסח משום שייג לתורה והכי איתא בהדיא באבות דר"נ דמשום שייג לתורה גזר אדה"ר על הנגיעה, אך דיו לגזור על גוף הפרי איסור הנגיעה אבל הנגיעה באילן הוה גזירה לגזירה, אך כל זה הואיל ואין טעם עץ ופרי שוה משא"כ אי לא חטאה הארץ והי' טעם העץ כטעם הפרי היה ראוי לאסור הנגיעה באילן נמצא יש שייכות לחטא הארץ עם חטאו של אדה"ר.

(חתם סופר)

ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה: (ב, ו)

אי' במדרש בראשית פרשה יג פסקא ט' וכן במדרש קהלת עה"פ כל הנחלים הולכים אל הים. כי הנה בתחילת הבריאה לא היה גשם על האדמה, כי אדם אין לעבוד את האדמה, ופרש"י שמכיון שאין אדם שיראה צורך הגשמים, לכן לא המטיר הקב"ה גשם. וצריך עיון שהרי פסוק אחד לאחריו כתוב 'ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה', הרי שאף לפני שהיה אדם על האדמה, כבר היו עננים וגשמי ברכה המקשים את הארץ. ולא עוד אלא שבאו לצורך בריאת האדם, שהאד השקה את האדמה ע"י הגשמים, וכך נעשה בוץ מהעפר והמים, כגבל שנותן מים, ואח"כ יוצר ה' אלקים את האדם מן האדמה. הרי שכבר היו גשמים קודם אדה"ר? ועוד קשה שהרי פרש"י שכל צמחי האדמה לא יצאו מעל פני הקרקע אלא עמדו על פתח הקרקע, עד שבא אדה"ר וראה שיש צורך לגשמים, והתפלל עליהם וירדו וצמחו כל הגשמים, וכמבואר בגמ' חולין דף ס: 'וא"כ ממה נפשך, האם כבר היו גשמים לפני כן, או לאו?

ומפרשי רש"י תירצו שגשמי ברכה עבור יבול האדמה, לא ירדו עדיין, כי האדם אין. ורק במקום אחד ירדו גשמים ע"י האד שעלה מן הארץ, לצורך גיבול עפר האדמה לבריאת האדם. וקשה שהרי אמרו חז"ל בגמ' חגיגה שעפרו של אדה"ר צברו הקב"ה מד' רוחות העולם, מסוף העולם ועד סופו. וא"כ כבר היו גשמים מסוף העולם ועד סופו, ואיך נאמר כי לא המטיר?

ארבע סיבות לירידת הגשמים מלמעלה ולא מלמטה:

וזה לשון המדרש: 'כיצד היתה הארץ שותה וכו', ורבנן אמרי כמין תוויי נהר בבבל ושמו תוויי ולמה קורין אותו תוויי שהוא חוזר ומשקה אחת למ' שנה וכך היתה הארץ שותה מתחלה דכתיב ואד יעלה מן הארץ וחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן רבי חנן דציפורי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלן מפני בעלי זרוע ובשביל להדיח טללים הרעים ושיהא הגבוה שותה כנמוך ועוד שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה הה"ד (איוב ה) לשום שפלים למרום' ופירשו מפרשי המדרש שבתחילה היו מימי התהום עולים עד סמוך לפני הקרקע, והיו מלחחים את האדמה שתצמיח פירותיה ויהיו כל באי עולם יכולים לשתות מהם. ואז לא היו צריכים מטריית ומעילי גשם, וכמ"ש בגמ' שבת שבימות הגשמים לובשים בגדים מלוכלכים מהבוץ, ב"ה בדורות אחרונים הטיב הקב"ה שיש צנורות בשולי הרחובות ויכולים ללכת ולשוב לביתם בנקיות. לא כן בדורות אחרונים היו צריכים בראש חודש אדר לשלוח שלוחים לתקן את הדרכים שנתקלקלו מהגשמים. והיה כה"ג צריך להתפלל ביוה"כ שלא יכנסו לפניו ית' תפילת הולכי דרכים, משא"כ בימינו ב"ה יש כמה אפשריות ללכת על הגשמים א מחיה. ועלינו להודות ולשבח להשי"ת על כל פרט ופרט, כמבואר בחובות הלבבות שער הבחינה.

נחזור לדברי המדרש, ואד יעלה מן הארץ אין הכוונה על גשמים, אלא על לחלוחית מן התהומות שעלו עד פני האדמה. אלא שחזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה, כמו הגשמים שאנו מכירים בימינו, שעליהם התפללנו אתמול בתפילת גשם, שירדו גשמים לברכה ולא לקללה, וכמבואר ברא"ש שצריכים ברכה מיוחדת לעבור את החורף בשלום ושלוה.

ואמרו שם במדרש שמפני ארבעה דברים חזר בו הקב"ה, אחד מפני בעל זרוע, כנ"ל שיבואו בעלי זרוע ויגנובו המים לעצמם, כמו בימינו שצריך לשלם על המים, כאילו הנהר שלהם. לכן עשה הקב"ה חסד גדול שהגשמים באים מלמעלה, באופן שאי אפשר לגנוב מהם המים. טעם נוסף לגרש טללים רעים, לטהר את האוויר מכל מיני זוהמא. וכל אלו הסיבות נגרמו רק לאחר חטא עץ הדעת, שקודם לכן לא היה יצר הרע, ולא היה שייך שיהיה בעלי זרוע או טללים רעים בעולם. ואז לא היה הגשם

אומרת הגמרא {מסכת עבודה זרה ג, ב} - אמר רב יהודה אמר רב: שמים עשרה שעות הוי היום. בשלש שעות הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה. בשלוש השעות השניות הוא יושב וזן את כל העולם כולו. כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין שעליו ישב תחילה ויושב על כסא רחמים. בשלוש השעות השלישיות הוא יושב זן את כל העולם כולו, מקרני ראמים עד ביצי כנים. בשלוש השעות הרביעיות הוא יושב ומשחק עם לויתן, שנאמר {תהילים קד-כו} לויתן זה יצרת לשחק בו.

כשם שהלויתן משתעשע בהכנסת זנבו אל תוך פיו, כך משתעשע הקב"ה כאשר מחברים זנב לראש בתורה - כלומר, לוקחים את האות ב"ית של בראשית ומחברים עם האות למ"ד של ישראל [סוף פרשת וזאת הברכה]; לוקחים תחילת מסכת ומחברים לסופה - עשית זאת? שעשעת את הקב"ה!

כותב הרוקח {הלכות סוכות} - בפסיקתא 'תודיעני אורח חיים' נדרש על לולב. החומש מתחיל בב' - 'בראשית' ומסיים בל' - 'כל ישראל'. הנביאים מתחיל בו' - 'ויהי אחרי מות משה' ומסיים בל' - 'עמו ועילו'. הרי לולב שקול ככל התורה כולה.

בספר עוללות אפרים, עומד בעל הכלי יקר על הענין שהתורה מתחילה בב"ית ומסתיימת בלמ"ד;

אם התורה מתחילה באות ב' ומסתיימת באות ל', יוצא צירוף של האותיות ב"ל. אמנם היה טוב יותר, אם התורה הייתה מתחילה בלמ"ד ומסתיימת בב"ית - אז היה יוצא צירוף של האותיות ל"ב. למרות שאם קוראים מהסוף להתחלה, מקבלים את הצירוף ל"ב;

אומר העוללות אפרים - נאמר בפס' {משלי ג, ג} כתבם על לוח לבך - הכוונה לחותמת; ברגע שחותמים, החתימה שעל גבי החותמת תמיד תצא בצורה הפוכה - כלומר, אם תחתום ב'ל' - יצא לך ל"ב. ומכאן הסיבה, שלא מלמדים גוי את חוקות התורה;

אומרת הגמרא {מסכת חגיגה יג, א} - ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים, שנאמר {תהילים קמז-כ} לא עשה כן לכל גוי ומשפטים כל ידעום.

ולמה אסור ללמדם ? משום שהמילה מעכבת את לימוד התורה - שעד שהאדם לא מל את עצמו, יש עליו ערלת הגוף שלא מאפשרת לו ללמוד תורה.

(ברוך שאמר)

מאוצרות המגידים

בראשית

רש"י כותב על התיבה הראשונה: 'בראשית - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני

- המקרא אומר תדרוש אותי!... כבר בתיבה הראשונה של התורה, אין לנו אפשרות להסתדר לבד. אנו מוכרחים להזדקק לדרשות חז"ל! ומה לימדונו חז"ל?

ממשיך רש"י הקדוש: "כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל, בשביל התורה שנקראת 'ראשית דרכו', ובשביל ישראל שנקראו 'ראשית תבואתו'."

הגמרא (עבודה זרה מ ע"ב) מספרת: פעם אחת חש רבי במעיו, אמר: כלום יש אדם שידוע, אם יין תפוחים של עובדי כוכבים אסור או מותר? אמר לפניו ר' ישמעאל בן רבי יוסי: פעם אחת חש אבא במעיו, והביאו לו יין תפוחים של עובדי כוכבים של ע' שנה, ושנה ונתרפא.... בדקו ומצאו עובד כוכבים אחד, שהיה לו שלש מאות גרבי יין של תפוחים של ע' שנה, ושנה ונתרפא, אמר, ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים."

גוי אחד תושב ארץ ישראל, לקח תפוחים משובחים, עשה מהם שלוש מאות גרבי יין תפוחים, שמר עליהם במרתף. העביר אותם לבנו. והבן העביר לנכד. שבעים שנה שהם נשמרו במרתף כמו אוצר. כדי שכללות שבעים שנה, רבנו הקדוש יוכל לשתות מהם כוס אחד בלבד או שני כוסות מיץ תפוחים, ויתרפא.

ועל כך אמר רבי: "ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים" - העולם הם 'שומרים' בשביל הצדיק. בשביל התורה ובשביל ישראל שנקראו ראשית. ולא רק בריאת העולם אלא קיום העולם תמיד הוא בשביל התורה וישראל.

יש על כך עוד הרבה בש"ס ובמדרשים - הכל בשביל התורה וישראל. יש שמבארים בשם רבי אליהו לופיאן זצ"ל: "בשביל התורה ובשביל ישראל" - ה' ברא את העולם לפי התורה ולפי ישראל. היינו? כיון שישנה מצוה של לולב ואתרוג בתורה נבראו בעולם אתרוגים ולולבים, כיון שיש

ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי הוא נתנה לי מן העץ ואכל (ג),

(יב)

יש להבין מה חשב לתרץ בזה הרי דברי הרב ודברי התלמיד וכו', ומאי קס"ד? כתב בספר מאמר אברהם לתרץ בדרך הלצה, שהרי הקב"ה קצב לו עונשו "ביום אכלך ממנו מות תמות", דהיינו שיקבל עונש מיתה באם יאכל, ובגמ' שאשה רעה יותר קשה ממיתה "ומוצא אני מר ממוות את האשה", וזה מה שאמר אדם הראשון שנח היה לי למות מאשר לא לשמוע בקול האשה שא היה מצב גרוע ממיתה....

(ילקוט האורים)

ויעש אלקים את שני המארת הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וגו' (א, טז)

ובחולין ד"ס רשב"ע רמי כתיב ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים וכו' ואת המאור הקטן עייש ובס' ברית שלום כ' לתרץ עפ"י הגמרא בב"מ לא קטן קטן ממש אלא כל שסמוך על שולחן אביו אעפ"י שהוא גדול נקרא קטן, וידוע שהלבנה אין לה אור מעצמה כלל רק מקבלת אורה מהשמש,, א"כ לפי שהלבנה סמוכה על שולחן החמה לקבל אורה ממנה לכך קראה הכתוב המאור הקטן

(ילקוט האורים)

ויבן ד' אלקים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה (ב, כב)

מפרשי התפלות מסבירים ברכת שעשני כרצונו שהיא כמו מצדיקה עליה את הדין, רוצה לומר שהאשה לא היתה מסכימה להיות נבראת כך, אלא שכך היה רצון הבורא.

אולם, שמעתי לפני איזה שנים פה בארץ כוונה אחרת, שהאשה, אדרכא, נותנת שבח להש"ת שנבראת אשה, ואיזו עדיפות יש לה שנבראת אשה? העדיפות היא בזה שבבריאת אדם אמר הקב"ה למלאכים 'נעשה אדם' ורש"י פירש כדי להורות שיהא הגדול נמלך בקטן איך שיהיה, כאילו היתה השתתפות הסכמת המלאכים בבריאתו של אדם, אבל בריאת האשה היתה רק ברצונו של הקב"ה בלבד ולכן מברכת האשה שעשני כרצונו"

(אבני זכרון)

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך וגו' ואל אישך תשוקתך והוא ימשל בך: ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך לאאמר לא תאכל ממנו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיך וכו' בזעת אפיך תאכל לחם וגו'. (ג' טז - ט)

בגמ' בבא מציעא דף נט/א "דאמר להו רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתערתו" דהיינו שרבא ציווה לכבד את נשותיהם בשביל שיתעשרו, שכשמכבד האדם את אשתו הרי זה סגולה לעשירות. ומה הטעם? שמעתי לפרש בזה שהיות והאשה נתקללה שהאיש ימשול בה, והאיש נתקלל בזיעת אפך תאכל לחם, אומרים מן השמיים אם אתה אינך לוחץ עליה את קללתה של "והוא ימשול בך" והנך מכבדה ומוקירה, כמדה כנגד מדה אף לא ילחצו עליך את קללתך של "בזיעת אפך תאכל לחם" ותזכה לעשירות....

(רבי אלימלך בידרמן)

בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב: ויקרא האדם שם אשתו חוה כי הוא היתה אם כל חי: (ג, יט - כ)

יסוד מוסד לימדנו אדם הראשון, היות אשר אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, והאדם בהתגבר עליו יצרו והכשילו ברשתו, נשבר בקרבו ומיריות ממלאת את ליבו, וצריך לשנן בנפשו להתחזק ביתר שאת וביתר עוז להמשיך את חייו בלא הבט אל מכשולו. (ודאי שעסק בתשובה כדאיאת בעירובין כמה שהתענה וכו') והיכן לימדנו זאת אדם הראשון? דייקא אחרי המעשה של עץ הדעת שהאדם ואשתו נתקללו וכל העולם כולו נשתנה מעת חטאם ונתגרשו מגן עדן וכו', דווקא כעת בחר לתת לה שם חשוב של: "כי היא אם כל חי" אמר לה אדם הראשון: מה שהיה היה כעת אנחנו צריכים לזכור: כי היא אם כל חי תפקידנו כעת לדאוג שיהיו כל חי כל יצורי העולם שייצאו מאיתנו. בלא הבט אל מה שהיה.

(ציוני תורה בשם מפרשים)

בראשית ברא אלקים

מובא בשם הרב אברמסקי;

אומר דוד המלך {תהילים קד, כו} לויתן זה יצרת לשחק בו.

שאלת השאלה - הקב"ה משחק עם לויתן - מה פתאום שהוא ישחק

איתו !?

"ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו".

כותב רש"י הקדוש: ענוותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שאדם בדמות המלאכים והתקנאו בו לפיכך נמלך בהם וכשדן את המלאכים הוא נמלך בפמליא שלו.

ממשיך רש"י וכותב: "נעשה אדם - אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה שיהא הגדול נמלך ונטול רשות מן הקטן".

ראשית, נשאלת השאלה, מדוע דווקא כאן הקב"ה רצה ללמד מידת ענוה ודרך ארץ?

ראיתי פשוט. כידוע ש"במקום גדלותו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו".

מה פאר הבריאה? האדם. לכן, בעת בריאת האדם, בגדלותו - מיד אתה מוצא ענוותנותו...

אבל השאלה היותר גדולה היא, כי הנה לשון המדרש: "בשעה שהיה משה כותב את התורה... כיון שהגיע לפסוק הזה - ויאמר אלקים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו - אמר לפניו: רבון העולם, מה אתה נותן פתחון פה למינים, אתמהא.

אמר לו: כתוב, והרוצה לטעות יטעה. אמר לו הקדוש ברוך הוא: משה, האדם הזה שבראתי, לא גדולים וקטנים אני מעמיד ממנו, שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן ממנו והוא אומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן ממני, והן אומרים לו: למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת הנחתונים, כיון שבא לברוא את האדם נמלך במלאכי השרת".

מסתמא יש פה בין השומעים סוחרים. ובכן, יש לי הצעה מסחרית עבורם. תנאי העסק הם כדלהלן: והיה אם תרוויחו - הרווח יהיה חמשים שקלים, ואם תפסידו יהיה סכום של חמשת אלפי שקלים. האם אחד מכם היה יגש לכזה-ההפסד מסחר? להיפך אולי כן - שהרווח חמשת אלפים וההפסד חמישים.

על פי זה, שאל רבי אלחנן וסרמן זצ"ל, לא מובנים לכאורה דברי המדרש. הקב"ה אומר למשה: תכתוב "נעשה אדם". משה רבנו שואל את הקב"ה: "אתה נותן פתחון פה למינים", והקב"ה עונה לו: "כתוב, והרוצה לטעות, יטעה". וכי זה מסחר הגון? מה הרווח?

שילמדו ענוה ודרך ארץ. נו, דבר טוב. ומה ההפסד? שחלילה יהיה כופר אשר יאבד את שני העולמות שלו. מה ההיגיון?!

גם לא ברור מה הקב"ה עונה לו - "כל הרוצה לטעות יטעה".

השיב ר' אלחנן אמירדייקע תירוץ, עוד יותר טוב מהקושיה...

למעשה, בכל הדורות, יהודים מכל קצוות העולם, כולל ילדים צעירים ומבוגרים - בחורים ואברכים, כולם לומדים בחיידר את הנאמר בחומש "נעשה אדם בצלמנו כדמותנו", ואף אחד לא בא לידי כפירה. לומדים את הרש"י ומבינים ש"לימדה תורה דרך ארץ" ולא קורה כלום. רק מה, משה רבנו טען: "אתה נותן פתחון פה לאפיקורסים". השיב לו הקב"ה: "הרוצה לטעות" - האפיקורס הלזה המעוניין לכפור, "יבוא ויטעה" - הוא כבר יטעה ללא הפסוק. גם אם אכתוב "אעשה" - הוא כבר ימצא דרך ופלפול לכפירה, כי לאפיקורסים לא יועיל מה שנכתוב ואיך שנכתוב. הם רוצים לטעות, וכל הרוצה לטעות - שיטעה...

לנו נותר מכך רווח גדול של לימוד ענוה ודרך ארץ לעם ישראל. כי אנו לא טועים, ואדרבה לומדים ענוה ודרך ארץ, והם? "כל הרוצה יבוא ויטעה".

הגאון בעל ה"פרשת דרכים" ז"ל אמר דבר נפלא נוסף: הגמרא אומרת: "כל אדם שיש בו גסות רוח [היינו מתגאה] - כאילו כפר בעיקר".

על פי דברי המדרש שהביא רש"י, מובן מאד מדוע בעל הגאווה כאילו כפר בעיקר.

מהו בעל גאווה?

בעל גאווה הוא זה שאומר: "אני עשיר, אני חכם, אני ואני..." - האם אתה עשיר, חכם, גיבור, וכי זה אתה? יש בך משהו מכח עצמך? אתה הרי כלום, עני שבעיניים, כל מה שיש לך הקב"ה נותן לך.

אם אדם מרגיש שהכל מאת הקב"ה, ולא רק שנתן בעבר אלא נותן כל הזמן, ולולי נתינתו האדם אפס, כלום - מה שייך שיתגאה?!

מי שאומר 'אני' - כפר בעיקר.

אומר ה"פרשת דרכים": למה אתה בעל גאווה? מי אמר שצריכים להיות עניו?

הקב"ה אומר "נעשה אדם". מה זה 'נעשה', הלא הוא לבד עושה! אלא ללמדך את מדת הענוה. מה הבעל גאווה אומר על זה? - מי אמר שזה הפשוט, מי אמר שזה ללמדך ענוה? אולי הכוונה כפשוטו - נעשה?!

בתורה לאו "לא תגנוב" "לא תחמוד", ברא ה' רצון לחמוד וגם תאוה לגנוב. אם לא האיסור בתורה, לא היה דבר כזה של "גניבה". וכי למה שיגנובו? מדוע לגנוב? מדוע לחמוד? אבל כיון שכתוב בתורה לא תגנוב, לא תחמוד, הקב"ה ברא את האדם עם יצר הרע, כדי שישגדל שכרו כאשר יקיים את האיסורים לא תגנוב ולא תחמוד. "אסתכל באורייתא וברא עלמא".

אבל בפשטות הפשט במילים "בשביל התורה ובשביל ישראל" שהתכלית של בריאת העולם בשביל שיהיה תורה והיה עם ישראל שיעסקו בתורה ויקיימו את התורה [ולפי רבי אליהו לאפיאן שהסביר את ה"בשביל התורה" לא מובן כיצד הוא יסביר "בשביל ישראל"].

נשוב למעשה עם רבי. מיירדיגע מעשה. שבעים שנה שומרים שלוש מאות גרבי יין, ואפילו חבית אחת שלמה הוא לא שתה. אבל כל הרעיון של עשיית היין והמאמץ של הסבא שהעביר לנכד וכו' נעשה בשבילו, ועל כך אמר בשמחה: "ברוך המקום שמסר עולמו לשומרים".

הרמב"ם מביא, שיתכן שגוי אחד בונה בניין שלם, ארמון, או מגדל, כדי שפעם אחת יעבור שם צדיק ליד הבנין הגבוה, יהיה לו חם, ויתיישב בצל הבניין.

כי כל הבריאה נבראה בשביל הצדיק. "כי זה כל האדם - כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה".

א מיירדיג א-מעשה.

לדוד בשנותו את טעמו

אני תמיד מתפעל מחדש. דוד המלך לא ידע מדוע העולם זקוק לשני דברים שה' ברא: קורי עכביש, מה תכליתם? ומה צורך לעולם בשיגעון? מה התועלת לעולם מהמשוגע הזה?

עד שנתן לו הקב"ה את שני הדברים: בקורי עכביש הוא התחבא, ובזכות האפשרות להיות משוגע ניצל מאכיש מלך גת, כמו שאמר בתהלים (לד, א): "לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשוהו וילך".

מה היה שם?

תפסו את דוד המלך. אתם יודעים איזו מציאה היתה זו עבורם? להבדיל אלף אלפי הבדלות, את ה'סדאם' הזה [שליט עיראק], הרי מחפשים כעת [בעת אמירת הדרשה] והנה, מביאים אותו לחיילי אמריקה שמחפשים אותו: זה סדאם! ואז מבחינים שהוא מדבר שטויות, יורק, ועושה מעשים של משוגע.

מה אכפת לי? משוגע, בריא, תפסנו את סדאם! הם הרי נותנים על כך מיליון דולר!

ושם, במלוכה של אכיש מלך גת, מצאו את דוד המלך ע"ה, הביאוהו לאכיש מלך גת: "הנה המבוקש!"

"החסר משוגעים אנכי" - אמר אכיש - "שילך, משוגענער!" וכך ניצל דוד המלך ע"ה.

בלשכת הגיוס, חייל שעושה את עצמו משוגע כדי להיפטר מהשרות הצבאי, לא כל כך מהר מוותרים לו. בוחנים אותו: "רגע, אתה משוגע? בוא, בוא נראה. תשב פה קצת..." וכך מבחינים האם הוא באמת משוגע או שעושה את עצמו... והנה שם תפסו את דוד המלך ולא העמיקו הרבה, לא בדקו לא בחנו, המלך שלח אותו לנפשו. לכאורה אכיש הוא המשוגע האמיתי, לא דוד המלך ע"ה - מה אתה עוזב אותו?!

האמת, שאכיש לא היה משוגע כלל, אלא הוא כמעט השתגע...

מה יש?

מספרים חז"ל: האישה שלו ל"ע היתה משיגענע, הבת שלו גם היא נהייתה משיגענע.

וכל היום דפקו לו בראש - הבת והאשה. זו רוקדת וזו בוכה, זו זועקת וזו צוחת.

אחת מתעוררת והשניה קמה, דופקות לו בראש יום ולילה. כבר לא יכול היה יותר, כמעט התפוצץ, לא הועילו פסיכולוגים ואפילו לא פסיכיאטרים...

ולפתע מביאים לו בן אדם ומכריזים: "הנה, תפסנו את דוד המלך!" כשרק התעורר אצלו חשש שהוא משיגענער - מיד שב לאחוריו ואמר: "אני כבר שבע ממשוגעים, תלך מכאן, לא מעניין אותי, שיהיה דוד שיהיה מי שיהיה. אינני יכול לראות משוגעים..."

מיירדיגע מעשה.

מדוע האשה והבת השתגעו? - כדי שיבוא דוד המלך ע"ה וינצל ע"י שעשה עצמו כמשוגע. הכל בשביל התורה ובשביל ישראל.

(יחי ראובן)

כתוב באיגרת הרמב"ן: כל המתגאה מורד במלכות שמים, ה' מלך גאות לבש.

(יחי ראובן)

"ואדם אין"

"וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ, וכל עשב השדה טרם יצמח. [ולמה], כי לא המטיר ה' אלקים על הארץ. [ומה טעם לא המטיר, כן] ואדם אין לעבד את האדמה". ואין מכיר בטובתן של גשמים. וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם, וצמחו האילנות והדשאים (בראשית ב, ה' וברש"י). וכך אמרו בגמרא (חולין ס ע"ב): שיצאו דשאים ועמדו על פתח הקרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו, ללמדך שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתם של צדיקים. רב נחמן בר פפא היתה לו גינה, זרעה ולא הצמיחה, בקש רחמים וירד מטר והצמיחה. אמר, זהו ששינינו שהקדוש ברוך הוא מתאוה לתפלתנו.

לאה ידעה ברוח קדשה שליעקב אבינו יהיו ארבע נשים, ושנים עשר שבטים. היינו, שלושה לכל אחת. ילדה את ראובן שמעון ולוי, והוסיפה וילדה את יהודה. וקראה כך שמו לאמור: "הפעם אודה את ה'" (בראשית כט, לה), שנטלתי יותר מחלקי (רש"י). נפלא. ואמרו על כך (ברכות ז ע"ב), שמיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא היה אדם שהודה לקדוש ברוך הוא עד שבאה לאה והודתו, שנאמר: "הפעם אודה את ה'" -

"ותעמד מלדת!"

למה, הלא הודתה. ובארו בו ("דברי תורה" ח"א אות י בשם החוזה מבלובין זצ"ל), שעמדה מלדת משום שלא בקשה על העתיד!

ואם לא מבקשים, לא נותנים!

מרעיש הדבר: הקדוש ברוך הוא מטיל על משה שליחות, לגאול את ישראל. משה רבינו מסרב: "בי ה', לא איש דברים אנכי, כי כבד פה וכבד לשון אנכי" (שמות ד, י). "כי לא יתכן לאדון הכל לשלוח שליח ערל שפתים למלך עמים" (רמב"ן). והקדוש ברוך הוא ענהו: "לך, ואנכי אהיה עם פיר" (שם, יב) "ובעת שתדבר יהיו דבריני ככוננים" (שמות רב, ג, כ ורמב"ן שם). ומשה רבינו מפציר: "שלח נא ביד תשלח" (שם, יג). "יאמר: שלח נא ביד אדם מדבר צחות, שיהיה כשר וראוי לשליחות נכבדת כזאת, ואל תשלח ביד כבד פה וכבד לשון ותהיה עם פיו בדברו אל פרעה, כי אננו דרך כבוד ומעלה להיות שליחך ערל שפתים, כי לא ישמעו כל העמים בדברו אל המלך [ברהיטות], ויהיה זה חסרון בעיניהם" (רמב"ן). והודיעו הקדוש ברוך הוא, שאהרן יהיה מתרגמנו -

לא מובן: מדוע לא רפאו הקדוש ברוך הוא?!

היה מסיר את כבודות שפתיו, ולא היה עוד מקום לסרוב מחשש לחלול שם שמים!

וכתב הרמב"ן (שמות ד, י): "הקדוש ברוך הוא, כיון שלא התפלל בכך, לא רצה לרפאותו!"

נורא -

בלא תפלה, לא נותנים!

כזו עת רצון היתה במעמד הר סיני, ונעקר יצר הרע מלבם (שיר השירים רבה א, טו), ואמר הקדוש ברוך הוא: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי ולשמר את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם ולבניהם לעלם" (דברים ה, כו). ואמרו רבותינו (עבודה זרה ה ע"א), שבשמעם כן היה להם לומר: "תן אתה" -

והיינו מצויים לנצח בדרגת היראה וקבלת על מצוות כבשעת מתן תורה!

ומכיון שלא בקשו לא קבלו, וחלפה השעה!

והמהרש"ם מברזאן זצ"ל כתב ("גלוי דעת", במלואים) בשם הגאון הקדוש הרבי רבי שמעלקא מניקלשבורג זצ"ל, שמי שאינו מכוון בברכת "אהבה רבה" ובברכת "אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה" לא יוכל לכוון בלימודו באותו היום לאמתתה של תורה. ופעם אמר לו תלמיד, שלא כון בתפלתו וחדש חדוש אמתי. בקש לשמעו, וסותרו!

והלא כבר אמרו (נדה ע ע"ב), מה יעשה אדם יחכם, ימעט בעסק וירבה בישיבה. הרבה עשו כן ולא עלתה בידם, אלא יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו. שנאמר: "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו). מאי קא משמע לן, דהא בלא הא לא סגי.

יש צורך בהתמדה ויגיעה, אך חובה להסמיך להם תפלה -

ולא תפלה שגורה בלבד, אלא: "אין לך דבר שמזכה לאדם להשיג ישרות התורה ולפענח מצפונים בדרכי ישר ואמת, אלא להתפלל לה' בדמעה!" ("יערות דבש", דרוש ד).

וידוע הספור -

כשיצא לאור הספר "עמודי אור" להגאון מסובאלק זצ"ל, עורר התפעלות רבה בעולם התורה. הכל סחו בחדושי המופלאים. גם הדיין דקובנא לא שבע מהעיון בו, והמליץ לפני רבה של קובנא באותם ימים, הגאון האדיר רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל, "השרף מבריסק", שיעיין בו. התנצל בפניו שאין לו פנאי: כל עתותיו מוקדשות להתעלות בתורה ולעניני העיר. לחץ ולחץ: על הרב להכיר את דרך הלימוד המחודשת. הכל סחים בחדושים המופלאים, והרב צריך להיות מעודכן!

"הבא את הספר", אמר המהרי"ל דיסקין, והדיין עשה זאת בשמחה.

הושיט, והרב אמר: "הלא הודעתך שאין לי פנאי. מה הנושא הראשון שהוא דן בו".

אמר הדיין: "הוא חוקר, האם על בתי התפלין להיות עשויים מעור אחד". שאל הרב: "ומה חדש בעיניך?"

הרצה הדיין את כל המהלך: בתחלה הביא ראייה מ"דבק שברי שופרות", ודחה. הביא ראייה מהדבקות קלף הפרשיות, ודחה. מהדבקות רצועות תפלין השנויה במחלוקת הראשונים, וחלק. והסיק להכשיר ממשנה במסכת כלים ומסוגית זקן ממרא במסכת סנהדרין.

וכשסיים, שאל הרב: "ומה הנדון בסימן השני?"

הקריא הדיין: "לבאר שיטות הפוסקים בדין איסור הסח הדעת בתפלין".

אמר הרב: "הוא פותח בקושיית ה'שאגת אריה' מהגמרא ביומא על הסוגיא בשבת, ומוסיף להקשות כך וכך, ומביא דברי הרמב"ם בענין רצוי הציץ, ומחלק כך וכך, וממילא מיושבת קושיית ה'שאגת אריה' - ואולי הביא גם דברי 'שער המלך' -

"כן, הביאם בהגה"ה".

"ניחא. והסימן הבא" -

"בענין נשים ותלמוד תורה".

"ודאי הביא דברי ה'מגן אברהם' בסימן קכח, והמשיך לקושיית ה'טורי אבן' על דברי רש"י בראש השנה לג, וחלק כך וכך מסוגית הגמרא בחולין פד" - וכך, קו לקו, טוה את כל המהלך, לפליאת הדיין. והמשיך כך, סימן אחר סימן. הדיין מקריא את הכותרת והרב אורג את המהלך. הרקע הקושיות, החילוקים, הראיות, ועד למסקנה. ולא ברוח הקודש, אלא בגאונותו העצומה ובקיאותו המופלאה והבנת קו המחשבה של הגאון המחבר.

כך עד שהגיעו לסימן ל. בענין חולה שיש בו סכנה, שמאכילים אותו 'הקל הקל, תחלה' -

אמר הרב: "ודאי פתח בדברי ה'חכם צבי' סימל קל"ח" -

"לא", אמר הדיין.

"אבני מלואים" סימן יח" -

"לא", אמר הדיין.

"נודע ביהודה" מהדורה קמא אורח חיים לו" -

"לא".

הרב קם ממקומו נגש לקופת הצדקה, נשא תפלה קצרה ושלשל פרוטה, מטבע נחושת של קאפיקה. פנה אל הדיין ואמר: "הוא פותח בדברי ה'פרשת דרכים" - והכל זרם בשטף, עד סוף הספר!

כשהגיעו הדברים לאזני ה"בית הלוי" מבריסק זצ"ל, התפעל וקרא: עד עכשיו ידעתי שאפשר 'לדעת ללמוד' כשיש 'ראש' טוב, א גוטע קאפ. כעת נודע לי, שצריך לצרף 'קאפיקה' ל'קאפ' -

לצרף תפלה לכשרון!

כי אם לא מבקשים, לא נותנים!

(והגדת)

"וערבה לה"

גמרא מצינו ויש להבינה (פסחים קיח ע"א): בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם: "וקוץ ודרדר תצמיח לך האדמה", זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו: רבונו של עולם, אני וחמורי נאכל באבוס אחד?!

לאבד את גן עדן, ניחא. על חטא, יש לשלם. לעמול בפרך, ניחא. אבל שאני אעמדם בצד זה של האבוס, והחמור בצד השני, ונסתכל זה לזה בעיניים, ונבלוס תכן, וגרוס דרדרים, בבקשה, זה לא.

והבורא יתברך, אב רחמן, קל מלא רחמים. רק בוכים לפניו, וכבר מבטל הגזרה. שערי דמעות לא ננעלו. אמר לו: "בזעת אפיך תאכל לחם" לזה הסכים, נתקרה דעתו -

אמר רבי שמעון בן לקיש: אשרינו אם עמדנו בראשונה. מדוע?!

האם הלחם - ושאר המעדים - טעימים יותר, ערבים יותר?

והתשובה: בלחם האדם עוד עלול לחשוב שכוחו ועוצם ידו עשו את החיל: הוא חרש וזרע, הוא השקה ודישן, קצר וזר, ניפה וטחן, לש ואפה. אבל עשב השדה, קוץ ודרדר, אכן תפל ומר, אבל כולו מהבורא יתברך, בלא חשש גאווה!

למרות שגם בתבואה ובלחם, הלא הכל מהבורא. הוא המזריח חמה ומוריד גשמים, הוא המצמיח אדמה ונותן כח לעבדה, לקצור ולאפות. אך עוורון הוא, תלות ההצלחה בעצמנו.

ומה נעשה, ועוורים אנו!

מסופר, שהיתה משרה פנויה, משרת זבן בכל בו ענק. עלו ובאו מהירי צעד וזריזי דבור, ושוחחו בחדר ההמתנה. נכנס בחור מקרטע, צולע, ופנה אליהם: "בב...בבקשה, תתנו לי להכנס ראשון..."

רחמו, והסכימו. הלא אך יפתח פיו וידחה, ויכנסו.

צלע פנימה, ונכנס. כצפוי, כעבור רגע יצא. המנהל יצא אחריו, והודיע: "אתם יכולים ללכת. הוא קבל את המשרה!"

הלא!

הוא? המגמגם, הצולע, יגש ויסביר וימכור?

שאלו אותו: "מה קרה כאן?" לא ידעו שהוא אחין של המנהל.

אה, גם הוא לא חשב שזו הסבה. פניו נהרו: "צצרריך ללדעת ללדבר", ענה...

זה "כחי ועצם ידדי"...

השתתפתי בחתונה בירושלים. יהודי השיא את בן זקוניו, ילדו האחד עשר. כטוב לבו על השלחן הצהיר: "אחד עשר ילדים חתנתי, בלי עזרת שמים!"

נדמהו כולם, והסביר: "עזרה פרושה שאני עושה, והשני עוזר לי -

אבל כאן יכול אני לומר: מהראשון ועד האחרון -

ה' עשה הכל!"

והמתבונן יראה, שאין זה בגשמיות בלבד, לא רק בענייני פרנסה ובריאות צריך לדעת "כי ממך הכל, ומיידך נתנו לך" (דברי הימים א כט, יד). גם ברוחניות - אמנם "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב), אבל כמה עלינו לשבח שלא עשנו גוי, ושתלנו בבית ה', ופתח לבנו בתורתו, "גם כל מעשינו פעלת לנו" (ישעיה כו, יב)! כמה סיוע ממרום לנו, ברוחניות!

זה עומק מדרש (ויקרא רבה ז, ד) "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות" (מלאכי ג, ד). "כימי עולם" זה קרבנו של נח "וכשנים קדמוניות" זה קרבנו של הבל, שלא היתה עבודה זרה בימיהם. כלומר, לא היה כח אחר שאפשר לתלות בו חלילה את ההצלחה, גם לא כוחי ועוצם ידי. הבל נחל עולם מלא, ונוח נצל בנסים מן המבול. ושניהם ידעו שהם חיביים הכל לבורא יתברך -

רק עבודה כזו ערבה לה'!

(והגדת)

"עולם הפוך"

בעוונותי, נכנס חיידק באזני והציק נוראות. אלו כאבי תופת, לא עליכם. הרופאים ניסו להוציאנו, ולא עלתה בידם. אמרתי להם: חכו בסבלנות. לא הבינו, למה לחכות. אמרתי: לטיטוס הרשע נכנס יתוש בחטמו ונקר במוחו (גטין נו ע"ב). אם תחכו יגדל החידק ויהיה לפחות כיתוש, ותוכלו לצודו. לא היתה להם סבלנות. נסו בכך ובכך, ונכשלו.

יום אחד הופיעה סוללה שלמה סביבי, וראש המחלקה אמר: "הרב גלינסקי, תראה כמה רופאים הבאתי להתיעצות!"

לא התפעלתי מכל הדוקטורים. אמרתי: "הרי זה פסוק מפורש".

"פסוק מפורש?" לא הבין.

הסברתי: "כשחטא אדם הראשו, נאמר לו: 'וקוץ ודרדר תצמיח לך האדמה' (בראשית ג, יח). 'קוץ' זה החידק שהתית ואינו רוצה לצאת. 'והדרדר' הינו דוקטור ודוקטור: ד"ר וד"ר. הכל, כתוצאת החטא..."

טוב, יצאנו ידי הנהגת רבה שהיה פותח במלתא דבדיחותא ובדחי רבנו, ולבסוף יתיב בימתא ופתח בשמענתא (שבת ל ע"ב, פסחים קיז ע"א). נדבר על פסוק זה.

כשחטא אדם הראשון, גורש מגן העדן. ובגרושו, נגזר עליו: "וקוץ ודרדר תצמיח לך האדמה" (בראשית ג, יח). ופרש ב"בני יששכר" (מאמרי חדש אדר ב, ח) [על פי דברי הגמרא (ערובין יג ע"א), שרבי מאיר בא ללמד לפני רבי ישמעאל. אמר לו: בני, מה מלאכתך? ואמר לו: סופר אני. אמר לו: בני הוה זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים היא. שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת, נמצאת מחריב כל העולם כולו. אמר לו: דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו, שאני מטיל לתוך הדיו. ושאלו בגמרא: מה אמר לו, ומה ענהו. כלומר, מה יועילו הקנקנתום אם חסר או יתר אות. והשיב שכך אמר: אין צריך לומר בחסרות ויתרות שלא אטעה, כי בקי אני. אלא שאיני צריך לחשוש לזבוב שיבוא וישב על קוץ הדל"ת וימחקהו ויעשהו רי"ש, כי יש לי קנקנתום שאני מטילו לדיו.]

והינו, ששתי אותיות דומות יש, דל"ת ורי"ש. ההבדל ביניהן, שלדל"ת יש זוית וקוץ, והרי"ש מעוגלת. והנה בפסוק היחוד, "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (דברים ו, ד), הדל"ת רבתי. ובאזהרה: "כי לא תשתחוה לאל אחר" (שמות לד, יד), הרי"ש רבתי. ולכן נכתבו אותיות אלו גדולות, שלא יחליפן חלילה. בבחינת "הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חשך לאור ואור לחשך, שמים מר למתוק ומתוק למר" (ישעיה ה, כ). שהופכים "אחד" ל"אחר", חלילה.

וההבדל המספרי בין רי"ש לדל"ת הוא כמנין קוץ. ורמו הבורא יתברך לאדם הראשון על הערבוב הנורא שגרם בחטאו באכילתו מעץ הדעת טוב ורע, וערב חשך באור, והחדיר הרע לתוכו, ונוסף על הדל"ת של "אחד" מנין "קוץ" והפך חלילה ל"אחר". וזהו: "וקוץ, וד"ר ד"ר, תצמיח לך", רחמנא לצלן. [וזהו שאמר רבי ישמעאל לרבי מאיר, שיש לחשוש שמא יבוא זבוב - הוא היצר הרע הדומה לזבוב (ברכות סא ע"א), שנאמר: 'זבובי מות יבאיש, יביע שמן ורוקח' (קהלת י, א) - וימחק עקץ הדל"ת ויעשהו רי"ש!]

זהו שאמרו (בבא מציעא פג ע"ב) שהעולם הזה דומה ללילה. ופרש ב"מסלת ישרים" (פרק ג) שבחושך אין האדם יודע מה לפניו, חושב על עמוד שהוא אדם ועל אדם שהוא עמוד (וכמבואר לעיל, מאמר "היה אור"). החטא גורם אפוא ללקוי מאורות ולעווות המבט. להפוך את העיקר טפל ואת הטפל עיקר, ואת החיוב לשלילה והשלילה לחיוב.

זהו ששינוי (פרקי דרבי אליעזר כד) אודות דור הפלגה שכאשר בקשו לבנות את המגדל "אם נפל אדם ומת, לא היו שמים לבם עליו. ואם נפלה לבנה היו יושבים ובוכים ואומרים: אוי לנו, מתי תעלה אחרת תחתיה!"

עווות מושלם. סולם ערכים מעוות כליל!

ובענין זה, נספר: הגאון בעל "שאגת אריה" זצ"ל ערך כידוע 'גלות' ונדד מעיר לעיר כשבאמתחתו הטלית והתפלין וקומץ גריסים, כי נזהר מאכילת תבואה חדשה לפני שיתירה חג הפסח, שלא כהמון שהקל בכך בתבואת נכרים. בכל מקום שהתאכסן, בקש מבעלת האכסניה שתבשל לו מגריסיו בכלי שנשא עמו.

הגיע לעיר אחת ונקלע לחתונה. ישב לשלחן העניים לנוח מנדודיו ומוכן שלא אכל מאומה. אילו היו מתעניינים, היה בקש שיבשלו עבורו מעט גריסים בקדרתו. כיון שלא שאלו, לא רצה להטריח. כשאספו את הכלים, הוברר שנעלמה כף כסף. מיד נפל החשד על האורח היושב בצד ואינו אוכל מאומה. אם כן, מה מעשיו כאן? ודאי ארב להזדמנות לגנוב! צעקו עליו, גערו בו, הכלימוהו והלבינו פניו, חפשו בכליו ולא מצאו. תבעו שיגלה היכן החביא -

פתח ואמר: "עלי התכון דוד המלך בקינתו: נשכחתי כמת מלב, הייתי ככלי אבד (תהלים לא, יג). לאמר: כשהגעתי, איש לא התעניין בי, לא שאל האם אני רעב ומדוע איני אוכל, והתעלמו ממני כאילו הייתי מת ובטל מן העולם. אבל 'הייתי', לפתע הבחינו בנכחותי וזכרו בקיומי, אימתי? 'ככלי אבד', כאשר אבד כלי!"...

ואנו, איך מצטערים אנו מהפסד כספי שארע לנו, ואיך אדישים אנו בבטול תורה שארע לנו...

(והגדת)

בראשית ברא (א, א)

והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן. (א, טו) אומר רש"י - והיו למאורת. עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם.

נשאלת השאלה - לשם מה נבראה השמש?

כותב החפץ חיים - לו היינו שואלים אף את החכם היותר גדול בעולם, בשביל איזו מטרה נברא השמש, ודאי היה משיב: לתועלת הברואים, להאיר להם ולחממם, לעזור בצמיחת פרי האדמה ופרי העץ ועוד עניינים אין מספר ואין ערוך, ואם ישנן עוד איזה השתמשויות, הלא הן טפלין לדברים העיקריים. והתורה גילתה לנו להיפך, כי עיקר כוונת בריאת השמש היתה בשביל לדעת ולסמן את המצב של העמים ומצב עם ישראל. אם החמה לוקה סימן רע לאומות העולם, ואם חלילה, הלבנה לוקה, הוא להיפך, ומכיון

שנבראו המאורות למטרה זאת, ניתנה להם היכולת גם להאיר לעולם ולדריים, ברם זהו רק דרך אגב: "עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם".

אם כן, אומר לנו רש"י – דע לך, עיקר בריאת המאורות היתה לצורך קביעת המועדות, החודשים והשנים. אבל יש להם גם תפקיד משנה – בנוסף הם גם מאירים.

אומרת הגמרא {מסכת סוכה כט, א} – {א} – תנו רבנן: בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים. בזמן שהלבנה לוקה, סימן רע לשונאיהם של ישראל.

אומר ר' חיים שמואלביץ – כל זה בא לאותת לאנשים, שישוּבו בתשובה. בכל שבת קודש, אנו אומרים את מזמור קל"ו שבתהילים שנקרא גם בשם 'הלל הגדול'; אומר דוד המלך: {שם} לעשה אורים גדלים כי לעולם חסדו: {ח} את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: {ט} את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו.

נשאלת השאלה – אם אמר דוד המלך תודה רבה על 'אורים גדלים', לשם מה הוא חזר ואמר פעם נוספת 'תודה רבה' על 'השמש לממשלת ביום', ועל 'הירח וכוכבים'?

אומר הספר אש תמיד – תמיד הבנתי, שהפשט הוא 'תודה רבה על המאורות', ו'תודה רבה' על כך שתלית אותם ברקיע. אך עפ"י דברי רש"י, יש לנו פשט חדש לגמרי; 'תודה רבה' – 'לעשה אורים גדלים' – לאותות, לימים, למועדים ושנים; 'תודה רבה' נוסף, על עוד תפקיד שניתן להם – להאיר – 'את השמש לממשלת ביום', ו – 'את הירח וכוכבים לממשלות בלילה'.

אומר המדרש {ויקרא רבה, פרשה כז, אות ב} – מי הקדימי ואשלם, מי קלט לפני עד שלא נתתי לו נשמה, מי מלל לשמי עד שלא נתתי לו בן זכר, מי עשה לי מעקה עד שלא נתתי לו גג, מי עשה לי מזוזה עד שלא נתתי לו בית, מי עשה לי סכה עד שלא נתתי לו מקום, מי עשה לי לולב עד שלא נתתי לו דמים, מי עשה לי ציצית עד שלא נתתי לו טלית, מי הפריש לפני פאה עד שלא נתתי לו שדה, מי הפריש לי תרומה עד שלא נתתי לו גרן, מי הפריש לפני חלה עד שלא נתתי לו עסה, מי הפריש לפני קרבן עד שלא נתתי לו בהמה, הדא הוא דכתיב: שור או כשב או עז.

עפ"י פשט הדברים, אומר הקב"ה: "לא ביקשתי ממך כלום, לפני שנתתי לך! – עד שלא נתתי לך בן, לא צייתי אותך למול ... עד שלא נתתי לך בית, לא צייתי אותך על עשיית מעקה ..."

בא הספר זאת ליעקב, ומביא פשט חדש בדברי רש"י עפ"י המדרש הנ"ל;

כותב הספר זאת ליעקב – והפירוש בעומק הוא, שכשם שתכליתה של נתינת הנשמה היא קילוסו ית', וכדכתיב 'עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו', וכתיב 'כל הנשמה תהלל י-ה הללויה', כך מעיקר יצירתו של בן הוא עבור מצות מילה, וכל מה שיש מציאות של גג הוא עבור המעקה, כל יצירתו ונתינתו הוא עבור מצות מעקה, וכל המציאות של מקום (מרפסת) עבור ז' ימים של סוכות (מעין שכ' הרמב"ם בהקדמה לפיה"ש שאפשר שיעמוד בין שנים רבות עבור פעם אחת שחכם יחסה בצילו), וכך הוא שדה עבור פאה, וגורן עבור תרומות ומעשרות, ועיסה עבור חלה, ובהמה עבור קרבן.

נסביר את דבריו:

אומר הקב"ה: "אתה יודע למה נתתי לך בן?! – כדי שתמול אות! כדי שתחנך אותו לתורה ולמצוות!, ובשביל מה נתתי לך בית?!"

"מה פירוש 'בשביל מה?!' – בשביל שיהיה לי מקור לגור בו!"

"לגור יש גם אופציה באוהלים – ארבעים שנה, לקחתי עם שלם במדבר שגרו באוהלים! – אלא מה? נתתי לך בית כדי שתשים בו מזוזה ומעקה – מה שאין לך אפשרות לעשות באוהל!"

"ונתתי לך שדה – אתה יודע בשביל מה?! כדי שתוכל לקיים את מצות לקט שכחה ופאה!"

שמעתי פעם מהגאון ר' ראובן קרלנשטיין זצ"ל:

אומרת המשנה {ריש מסכת ברכות} – מאימתי קורין את שמע בערבית. משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן, עד סוף האשמורה הראשונה, דברי רבי אליעזר ...

נשאלת השאלה – מתי זה?

אומרת הגמרא – משעת צאת הכוכבים.

אם ככה, למה לא אמרה המשנה כבר על ההתחלה – 'מאימתי קורין את שמע בערבית' – משעת צאת הכוכבים?!

אומרת הגמרא – מלתא אגב אורחיה קמשמע לן – רציית להשמיע לך עוד דבר 'על הדרך' שכהנים שנטמאו וטבלו אימת קא אכלי אימתי הם רשאים לאכול בתרומה? משעת צאת הכוכבים.

אמר החפץ חיים – מכאן למדנו, שבכל פעם שאתה מסביר למישהו משהו – על הדרך תכניס לו דבר תורה נוסף;

מישהו ישאל אותך: "תגיד, מתי יוצאת הרכבת?" – תאמר לו: "רבע שעה אחרי שמסיימים תפילת שחרית!"

"מתי מסיימים שחרית???"

"בשעה 7:00 בבוקר!"

אם ככה, אומר לנו הספר זאת ליעקב – אדם הולך לקנות בית – מה בדבר"כ הוא בודק שיהיה בבית?

"תראה לי את היחידת הורים" – לאחר מכן הוא בודק שיש ג'קוזי במקלחת שיעשה לו גלים וכו'. אבל יהודי שומר תורה ומצוות מה מחפש?? – מרפסת שיוכל לבנות בה סוכה, בית כנסת קרוב וכו' – זהו המבט שצריך להיות לכל יהודי – לראות בכל דבר את המצוה שלשמה הוא נברא, כי זה המבט של התורה;

אם ככה, השמש לא נבראה רק כדי להאיר, אלא לקביעת מועדים, ימים ושנים – פירש"י: "עוד זאת ישמשו שיאירו לעולם" – יש להם תפקיד נוסף – הם גם מאירים לעולם!; כך גם הבית שלך – קיבלת אותו בשביל מצות מזוזה, מצות מעקה, מצות סוכה וכו' – "עוד זאת ישמשו" – יש דבר נוסף – גם תגור שם!

כותב הספר זאת ליעקב – ושמעתי בשמו של מרן הגר"מ גיפטר זצלה"ה שאמר בביאור הפיוט 'אחד מי יודע' שאומרים בליל פסח, דכל ענין המספרים בא עבור אחד אלקינו בשמים ובארץ, ושני לוחות הברית, ושלושה אבות, וארבע אמהות, וחמשה חומשי תורה, וששה סדרי משנה, ושבעה ימי שבתא, ושמונה ימי מילה, ותשעה ירחי לידה, ועשרה דבריא, ואחד עשר כוכביא ושנים עשר שבטיא ושלוש עשר מדיא, וכל שאר השימושים במספרים הם בבחינת "עוד זאת ישמשו", והיינו אחד מי יודע, אחד אני יודע, שנים מי יודע שנים אני יודע וכו'.

נמצינו למדים שכל המערכה של תרי"ג מצוות מפרשת את התכלית של כל תנועה, של כל כח ושל כל אבר של האדם, אילולי מצות תפילין לא היינו יודעים לשם מה באה ונוצרה ונבראה היד, זו היא ההסתכלות של תורה על הבריאה. כך צריך לראות גם את כל העניינים וכל המאורעות שבעולם. וכד' הביה"ל שלא באו המצוות משום יציאת מצרים אלא יציאת מצרים באה בגלל המצוות, שהמצוות הם בעצם, מחמת עצמיות רצונו ית' ואינם תלויות בשום סיבות ומאורעות, אלא שכל המאורעות באות מחמת המצוה. וכ"ה ברש"י {שמות י"ג ח'} "בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים בעבור שאקיים מצוותיו פסח מצה ומרור הללו", וכ"ה באבן עזרא שם. והי' מרנא הגר"ח הלוי זצוקלה"ה אומר שרציחה היא סכנה לעולם משום שבתורה יש איסור רציחה, ואסתכל באורייתא וברא עלמא. ועיין ירושלמי מוע"ק {פ"ג ה"ח}: "על כל המתים אינו מגלה את לבו אלא על אביו ועל אמו דברי רבי מאיר.

רבי שמואל בשם רבי אבדמי בר תנחום מפני שבטלת ממנו מצות כבוד", ויש ללמוד מזה שכל המציאות הטבעית העולמית של אב ואם, באה מחמת המצוה של כיבוד אב ואם [שור"ר כן בשם מרנא מוהר"י זצוקלה"ה ממיר]. עיקר התכלית של כל יצירה ושל כל מאורע – תורה ומצוות, וכל יתר השימושים הם בגדר "עוד זאת ישמשו".

פירוש רש"י הזה, עם 'עיניו' של החפץ חיים – מלמדים אותנו פשט חדש בכל התורה כולה – 'בראשית ברא אלקים' – בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל התורה שנקראה ראשית; בכל דבר עלינו לראות איפה זה שייך לישראל ואיפה זה שייך לתורה – מספרים? בשביל הקב"ה! שבעת המינים? כדי שנדע מה ראשון לברכה, וכו'.

(הגר"ב רוזנבלום)

ויכולו השמים והארץ

הראה לי מו"ר רבי פינחס פרידמן ע"י שלוחו רבי עמרם פריד משי"כ בספר 'זכרון דברים' לרבי אלכסנדר סנדר מקאמארנא בן הרה"ק רבי יצחק אייזיק. כנודע שהיו ה' אחים, הרמזים, במסלה"ר"ת בעריש, משה, סנדר, ליפא, הערש. רבי הערש מזידיטשוב היה האח הבכור, ואחריו רבי משה מסאמבור, ואחריו רבי אלכסנדר סנדר מקאמארנא אביו של בעל היכל הברכה, הוא היה תלמיד מובהק של הרה"ק רבי מלובלין זי"ע ואמר עליו שהוא מלו"צ צדיקים. הוא קיבל ידיעה משמים שצריך להקבר באיהל בהונגרי, אפי' שלא היה דר שם, ואכן הגיע לשם על שבת קודש, ובמוצי"ש נסתלק ונטמן שם, והישמח משה היה אז רבה של איהל, וביקש שיקברוהו סמוך לזה הצדיק הרה"ק רבי סנדר מקאמארנא.

בתחילה היה רבי סנדר חשוך בנים, והרבי מלובלין אמר לו שיהיה לו בן אחד אך יצטרך להסתלק קודם הבר מצוה, כשנפרד ממנו היה הרה"ק מקאמארנא בן י"ב שנים, ונתן לו אז חיבור גדול שכתב, ונגנב רוב החיבור רק נשאר ממנו חלק קטן מאד, וזהו הספר 'זכרון דברים'. והרה"ק מקאמארנא כותב שהוא לא ידע מדוע קרא אבי לספר הגדול 'זכרון דברים', לאחר שנשארו רק כתבים מועטים הבין כבר.

וכתב בספרו לבאר דברי הגמ' במס' שבת: 'כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית'. ויש להבין איך נעשה שותף עם הקב"ה רק באמירת ויכולו. ועוד צ"ע מדוע דווקא המתפלל בערב שבת הרי רוב ישראל מתפללים בליל שבת ולא בערב שבת מוקדם. ובגמ' שם אמר רבי אליעזר מנין שהדיבור כמעשה – ופ"י המהרש"א שבזה בא לבאר מה שכתוב מקודם, איך יהיה שותף במע"ב באמירה לבד – שנאמר בדבר השם שמים נעשו'. הרי שהקב"ה גם נעשה בדיבור לבד, וגם אני

אמרתיו ויכולו, אלא שעדיין צ"ע הרי בדבר ה' שמים נעשו, ומה נעשה בדבריו שלנו.

ובהמשך אמר רב חיסדא אמר מר עוקבא 'כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מניחים ידיהם על ראשו ואומרים וסר עונך וחסאתך תכופר'. ויש להבין איך יכופרו עוונותיו באמירת ויכולו בלבד.

וביאר רבי סנדר ז"ע ע"פ מש"כ האור החיים הק' בפסוק ויכולו השמים וכל צבאם, ויכולו לשון כליון, כי באמת ברא הקב"ה את העולם רק לששה ימים בלבד, אלא והשבת קודש מכניס חיות לעוד שבוע חדש, כמ"ש בזמירות ליל שבת 'ולששה כל ברואים ועומדים', העולם נברא רק לששה ימים, ובאמת היה צריך העולם להגמר לאחר ששה ימים, אלא שבכח השבת מתקיים העולם תמיד עוד על שבעה ימים, כך בכל שבוע ושבוע, שהשבת ממשיך חיות לעוד שבוע. עוד פי' האור החיים הק' ויכולו לשון התחלה, שמתחיל העולם עוד פעם ועוד פעם.

נמצא שהשבוע פרשת נח חי בזכות שבת קודש פורשת בראשית. והנה כשבא יהודי ואוהב את השבת קודש, הרי הוא מוסיף מחול על הקודש, נמצא שהקב"ה הכניס כח בששה ימים הבאים ע"י כ"ד שעות של שבת, אך זה היהודי יש לו כח להוסיף עוד שעה על שבת, שמקבל שבת מבעוד יום ומוסיף מחול על הקודש, הרי עשה כ"ה או כ"ו שעות של שבת, וא"כ נמצא שהוא שותף עם הקב"ה בקדושת השבת, כי הקב"ה קידש כ"ד שעות והוא הוסיף עוד שעה.

ובשו"ע ח"מ סי' קע"ו נפסק ששני שותפים שהכניסו מעות לקופה אחת, אע"פ שראובן הכניס אלף ושמואל עשר, ואח"כ עשו רווחים מאלו המעות, הם חולקים הרווחים לאמצע. וכיון שאמר האור החיים הק' שכל השבוע חי מהשעות של השבת, והקב"ה עם האדם הם שותפים בקדושת השבת, אע"פ שעיקר השבת נתן הקב"ה, מ"מ הם נחשבים שותפים שוה בשוה, והוא שותף להקב"ה בבריאת שמים וארץ של זה השבוע.

ובזה פירש רבי סנדר את דברי הגמ' הנ"ל 'כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו', בערב שבת דייקא, כיון שהוא הוסיף שעות של תוספות שבת, הרי הוא נעשה שותף עם הקב"ה במעשה בראשית. ועל זה הקשה רבי אלעזר הרי הקב"ה עשה ואתה רק מדבר, ומיישב שגם הקב"ה רק דיבר, וגם אתה כשאמרת הריני מקבל עלי קדושת שבת, הרי אתה ממש שותף של הקב"ה במעשה בראשית.

וכמ"ש האור החיים הק' על הפסוק 'ושמרו בני ישראל את השבת', וחז"ל דרשו בכל פעם שכתוב לשון ושמרתם, לעשות משמרת לדברי תורה, ואם היינו שומרים כ"ד שעות מדויק של שבת, הרי היו נוגעים באיסור תורה, ושמרו בני"י את השבת, היינו שבני ישראל קבלו עוד שעות סביב השבת, ועי"ז 'לעשות את השבת לדורותם', שעשינו את השבת ע"י המשמרת של תוספות שבת.

ועתה נשאר לבאר המשך דברי הגמ' שם: אמר רב חיסדא אמר מר עוקבא 'כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מניחים ידיהם על ראשו ואומרים וסר עונך וחסאתך תכופר' והקשה רבי סנדר, ומה יעשה מי שאין לו עוונות, מה להם למלאכי השרת להניח ידיהם על ראשו? הרי אין מוכרח שיהיה לו עונות בכל שבוע. ואם נאמר שיש לו איזה שגגה בכל שבוע, הרי הם אומרים 'וסר עונך וחסאתך תכופר', האם כל אחד נכשל בעון במזיד כל שבוע? וכן יש להבין איך יתכפרו העוונות ע"י אמירת ויכולו בלבד. בשלמא על שמירת שבת עצמו, כבר ביאר הח"ח בהקדמה להלכות שבת סיבת הדבר שבשמירת שבת זוכה לכפרה, אך כאן הרי רק הוסיף על השבת איך יתכפרו עוונותיו.

ויובן ע"פ מה ששמע מרבו הרה"ק מלובלין שכמו שכל אדם צריך לתקן את מה שפגם בזה הגלגול, כך צריך לתקן מה שעשה בגלגולים הקודמים עד

פגמו של אדם הראשון בעצמו, וכך נודע מדברי מרן האריז"ל. ומבאר רבי סנדר דבר נפלא [הפוך ממה שלמדנו לעיל] שכל הפגם של אדה"ר היה שלא קיבל עליו תוספת שבת, וחיה סחטה ענבים ונתנה לו ושתה לפני השבת מבעוד יום בשעה י"א, אם היה אדה"ר מקבל עליו תוספת שבת, הרי כבר היה נהיה שבת קודש לכל דבר, ואז דבר פשוט שכבר היה מותר לו לאכול מעץ הדעת. ולא רק לדעת הט"ז אלא גם לדעת המהרש"ל שהרי כתב הבאר מים חיים שזה הכוס היה גביע של קידוש, ואפי' לדעת המהרש"ל יכולים לקדש מבעוד יום, אלא שצריך להוסיף כזית בערב לסעודת שבת, אך עצם הקידוש חל גם מבעוד יום, וא"כ אם היה מקבל עליו שבת מבעוד יום, בודאי היה מותר לאכול מעץ הדעת. וכיון שלא קיבל עליו תוספת שבת, נתגלגל עליו בחינת 'חשתי ולא התמהמתי'.

וזה שאמר דוד המלך בתהלים - שהוא גלגלו של אדה"ר - חשתי ולא נתמהמתי לשמור מצותיך, ופי' האור החיים הק' 'ושמרו בני ישראל את השבת', לשון שמירה הוא על התוספת שמוסיפים לפני השבת, וזהו חשתי שמרתי לשתות מהיין ולא שמרתי להוסיף על השבת. כי זה השבת היה השבת הראשון בעולם, כמ"ש במדרש שהוא זימר בראשונה מזמור שיר ליום השבת, עוד לפני שקין אמר לו שנתקבלה תשובתו. נמצא שעיקר הפגם הוא שלא קיבל עליו תוספת שבת.

ואע"פ שלדברי הגמ' לא היה יכול לקבל תוס' שבת לכל הדעות, אך המג"א מביא בשם הב"ח שיכולים לקבל שבת ב' שעות ורבע לפני הלילה, ואפי' אם שעה ורבע הרי לפי הגירסא באדר"ג בי"א סרח', שבאותה שעה כבר היה יכול לומר הריני מקבל עלי קדושת שבת, יום השישי וכו'.

וכיון שמה שנגרם חטא עץ הדעת היה תוצאה ממה שלא קיבל עליו שבת בתחילה, לכן כל אדם שמקבל שבת עם תוספת ואומר ויכולו, הרי בזה הוא מתקן את חטאו של אדה"ר, והוא מראה חביבות ואהבה לשבת קודש, בזה שהוא תופס את זה מתחילה, ובהו הוא מתקן פגם אדה"ר. כי בכל יום בערב שבת לפנות ערב נתעורר שוב זכרון חטא עץ הדעת, כמו שכתוב בשערי תשובה שכשאדם חטא ופגם, יעשה 'יראייט' לאותו יום בכל שנה לעסוק בו בתשובה, וכך בכל ערב שבת נתעורר פגם אדה"ר שאכל לפני השבת מעץ הדעת, ולכן אנו באים זרע אברהם יצחק ויעקב ואנו כן מקבלים אז קדושת שבת, עי"ז מניחים המלאכים ידיהם על הראש של כל יהודי, אפי' קדוש כמו רבי סנדר קאמארנער ואומרים לו 'וסר עונתך וחסאתך תכופר', היינו שבה נמחל העון הקדום שכולנו היינו חלקים של אדה"ר, ובהו אנו מתקנים הכל.

ואי' בספה"ק הפלגה גדולה על חשיבות מי שזוכה להוסיף מחול על הקודש, בזה הוא מתקן את העבירה הראשונה שכלולה מכל העוונות.

הגם שדברנו שבוע שעבר מספר צפנת פענח החדש [ספר דרוש ופולפול בנוסח רבי העשל] באופן אחר, שהוא כן קיבל עליו שבת, אך רבי סנדר אומר אדרבה שזה היה עיקר הפגם שלא קיבל עליו שבת מבעוד יום.

ובזה מבאר דברי חז"ל 'אלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד נגאלים', שני שבתות היינו השבת של הקב"ה, כ"ד שעות של יום השבת, והשבת השני הוא התוספת שהיהודי מוסיף על השבת של הקב"ה בשני שבתות אלו אנו זוכים להטהר מפגם עץ הדעת ונגאלים.

ובזה יובן דברי המדרש שכשיצא קין שאל אותו אדה"ר מה נעשה בדיןך, עשיתי תשובה ונתפשרתי עם קוני, התחיל אדה"ר מטפח על פניו ואמר כך היא גדולה כחה של תשובה, פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. והנה ע"פ הלכה כשאומרים זה הפרק מזמור שיר, בזה מתחיל תוספת שבת שלו, כמ"ש בשו"ע סי' רס"ג ס"ז, כשאומרים הקהל מזמור שיר, כולם מקבלים עליהם שבת. כיון שעיקר החטא היה שלא הוסיף מחול על הקודש, לכן זהו עיקר התשובה על חטא עץ הדעת שיהודים נזהרים לקבל שבת מבעוד יום.

(הגרמ"י רייזמן - יום א' נח תשע"ו)

בדרך הדרוש

ולא אמרין ברוך שעשני ישראל, כי איך יברך ברוך שעשני והלא טוב היה שלא נברא. וקשה מה שאומרים ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו, אמנם כי כאשר כבר התפלל האדם וקיבל על עצמו ייחוד הבורא ית' אז טוב לו שנברא, משא"כ קודם התפילה. והנה אמרין (קידושין מ, א) דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה משא"כ מחשבה רעה, א"כ לפי המחשבה השכר יותר מההפסד. וז"ש וירא ה' כי רבה רעת האדם, דהיינו שהלאווין שהוא עובר עליהם הם מרובים, א"כ טוב לו לאדם שלא נברא רק משום שהמחשבה טובה שהקב"ה מצרפה למעשה נוח לו שנברא, אבל כאן היה וכל יצר מחשבות לבו רק על כל היום ואין להם מחשבה טובה כלל, לכן וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ.

(חתם סופר על הש"ס עירובין. ומובא כן ג"כ בשם הרה"ק ר"ש מניקשבלורג זי"ע)

היא שמירת שבת ע"כ פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת ודו"ק: (מדרש יונתן)

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום: וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו: (ו, ה)

בגמרא עירובין: נחלקו ב"ה וב"ש הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא וכי נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו וכו' ופי' מהרש"א (מכות כ"ג ע"ב) דנמנו ר"ל שבאו למנוח המצות שהלאווין הם יותר מהעשין כי העשין רמ"ח והלאווין שם"ה וע"כ הסכימו וגמרו שלא נברא האדם בשביל עצמו ויותר טוב היה לו שלא נברא כי הוא קרוב להפסד מחמת הלאווין שהם רבים עי"ש

ובארתי כבר מה שכי' המפרשים (ב"ח או"ח סי' מ"ו ד"ה ויש) על המברכים ברכות השחר ברוך שלא עשני גוי